

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορακόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1935

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Συντακτική Ἐπιτροπή: **Ι. Θεοδωρακόπουλος,**
Π. Κανελλόπουλος, Μ. Τσαμαδός, Κ. Τσάτσος.

ΤΙΜΗ ΕΚΑΣΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 45.—
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΔΡΧ. 160.—
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΟΛΛ. 3.—

Διεύθυνσις τοῦ Ἀρχείου: **Νίκης 25, Ἀθήναι.**

Συνδρομαὶ ἀποστέλλονται πρὸς τὸν:

κ. Μιχ. Τσαμαδόν, Νίκης 25, Ἀθήναι.

Αἱ εἰς τὸ «Ἀρχεῖον τῆς Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν» δημοσιευόμεναι πράγματεῖαι καὶ ἄρθρα ἡμεδαπῶν καὶ ἄλλοδαπῶν συνεργατῶν εἶναι **πρωτότυπα καὶ γράφονται εἰδικῶς διὰ τὸ περιοδικόν.**

Χειρόγραφα πρὸς δημοσίευσιν καὶ βιβλία πρὸς ἀναγγελίαν ἀποστέλλονται εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Συντάξεως τοῦ Ἀρχείου, **Νίκης 25.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1) ΜΕΛΕΤΑΙ

	Σελίς
Karl Jaspers. — Προϋποθέσεις γιὰ μιὰ φιλοσοφικὴ κατανόηση τοῦ Nietzsche	249
Π. Κανελλοπούλου. — Ἐξ ἀφορμῆς τῆς μελέτης τοῦ Karl Jaspers.	281
Ν. Ι. Τούλ. — Συμβολαὶ διὰ τὴν φιλοσοφικὴν θεμελίωσιν τῆς ἠθικῆς	285
Γ. Μ. Τριανταφύλλου. — Αἱ περὶ πολιτείας καὶ δικαίου ἰδέαι τῶν Πυθαγορείων	318
Ἄλκιβ. Μ. Τσιριμώκου. — Ἡ φιλοσοφικὴ σημασία τῆς νεώτερης θεωρητικῆς φυσικῆς.	331

2) ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Ι. Θεοδωρακοπούλου. — Magistri Eckardi, Opera latina	366

3) ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Διάφοροι ἀναλύσεις	372
Βιβλιογραφία	380

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.ε.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ NIETZSCHE*)

ΥΠΟ
KARL JASPERS

Τὸ ἔργον.

Ἡ μορφή τοῦ ἔργου.— Ἐπισκόπησις τῶν συγγραφεῶν.

Ἡ κατανόησις τοῦ ἔργου.

Περὶ τῶν τυπικῶν μεθόδων τῆς ἐρμηνείας τοῦ Nietzsche.— Πῶς πρέπει νὰ διαβάσουμε τὸν Nietzsche.— Θεμελιώδεις ἀρχές τῆς ἐρμηνείας.— Οἱ δύο δρόμοι πρὸς τὸ ὄλον.— Τὰ τρία κύρια μέρη τῆς ἀναπτύξεώς μας.— Μέθοδος τῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ ἐξάρτησις τῆς κατανοήσεως ἀπ' τὴν φύση τοῦ νοοῦντος.

Φιλοσοφικὴ ἀλήθεια καὶ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια.— Αἰτήματα πρὸς τὴν φύση τοῦ νοοῦντος.— Κίνδυνοι καὶ δισταγμοὶ στὴν μετάδοσι οὐσιαστικῆς ἀλήθειας.— Ὁ Nietzsche δὲν θέλει πιστούς.— Πῶς θέλει ὁ Nietzsche τὴν μετάδοσί του.— Βρῆκε ὁ Nietzsche τοὺς ἀναγνώστες του ;

Φαίνεται γιὰ εὐκόλο σὲ πολλοὺς νὰ διαβάσουν τὸν Nietzsche ὅπου κι' ἂν ἀνοίξη κανεὶς τὰ ἔργα του, μπορεῖ χωρὶς καμμιάν ἄλλη προϋπόθεσι νὰ τὸν καταλάβῃ· σχεδὸν σὲ κάθε σελίδα προξενεῖ τὸ ἐνδιαφέρον· οἱ κρίσεις του μαγεύουν, ἡ γλῶσσα του μᾶς μεθάει· καὶ τὸ προχειρότερο διάβασμα ἱκανοποιεῖ. Κι' ὅμως γεννιῶνται ἀνωμαλίες, ὅταν, μὲ τὴν πρόθεσι ν' ἀντλήσῃ κανεὶς τέτοιες ἐντυπώσεις, ζητήσῃ νὰ προχωρήσῃ πολὺ στὸ διάβασμα· ὁ ἐνθουσιασμός γιὰ τὸν ἄμεσα μεταδιδόμενο Nietzsche μεταστρέφεται σὲ μιὰν ἀντιπάθειαν πρὸς μιὰ φαινο-

*) Ἡ πραγματεία αὕτη ἀποτελεῖ τὴν εἰσαγωγὴν ἕως ἑνὸς βιβλίου τοῦ συγγραφέως γιὰ τὸν Nietzsche, πού θὰ ἐκδοθῇ σὲ λίγο. Οἱ παραπομπὲς στὸν Nietzsche γίνονται στὴν ἔκδοσι, πού ἐπιμελήθηκε ἡ ἀδελφὴ του, μὲ ὑποδείλωσι τοῦ τόμου καὶ τῆς σελίδας.

μενικά ασύνδετη πολλαπλότητα· καταντᾷ ἀνυπόφορο νὰ διαβάξη κανείς πάντα καὶ κάτι διαφορετικό. Ἔτσι ὅμως οὔτε ἡ ἀληθινὴ κατανόησις ἐπιτυγχάνεται, οὔτε τὶς σωστὲς δυσκολίες ἀντιμετωπίζει κανείς.

Στὴν παρανόηση τοῦ Nietzsche ὠδήγησε τὸ ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ὑπερανθρώπου ἔδωσε ἀφορμὴν σὲ μιὰ ψευτοφιλολογικὴ λατρεία τῆς μεγαλοφυΐας, τὸ ὅτι ἔγιναν ἀπομιμήσεις στὸ ὕφος τοῦ Nietzsche, τὸ ὅτι ὠρισμένες στροφές τοῦ λόγου του καὶ λέξεις χρησίμευσαν ὡς μέσον γιὰ ὠρισμένες ὑπερβολές, χειρονομίες καὶ γιὰ ἓνα φθηνὸ ἀκραῖο πάθος. Ἔτσι δὲν μπορούσε ποτὲ ν' ἀνακαλυφθῆ ἡ ἀληθινὴ οὐσία τοῦ Nietzsche.

Ἄπ' τὸ ἀπλὸ διάβασμα τοῦ Nietzsche πρέπει νὰ φθάσουμε στὴ μελέτη του, πὺν κα' αὐτὴ πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς ἀφομοίωσις ὀδηγημένη ἀπὸ μιὰ συναναστροφή μ' ἓνα σύνολο διανοητικῆς πείρας, ἐκείνης, πὺν συνιστοῦσε μέσα στὴν ἐποχὴ μας τὸν Nietzsche· γιὰτὶ ὁ Nietzsche ἦταν μιὰ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπινου ἐν γένει, μιὰ μοῖρα πὺν ἔφθανε ὡς τὰ ὅρια καὶ τὶς ἀρχές του.

Κάθε σημαντικὸς φιλόσοφος ἀπαιτεῖ μιὰ μελέτη, πὺν νὰ τοῦται-ριαῖξη καὶ πὺν αὐτὴ μόνη, σᾶν μιὰ πρᾶξις ἰδιότυπη καὶ προσδιωρισμένη στὴν ἰδιοτυλία της ἀπ' αὐτὸν μονάχα, συνιστᾷ τὴν οὐσία τῆς ἀληθινῆς κατανόησεως. Ὅσα γράφονται γιὰ ἓνα φιλόσοφο ἔχουν ὡς μόνον σκοπὸ νὰ διευκολύνουν αὐτὴν τὴν πρᾶξιν· πρέπει νὰ ὀδηγοῦν τὸν ἀναγνώστη—μακριὰ ἀπὸ κάθε ἐπιπολαία ἐπαφή, μακριὰ ἀπὸ κάθε αὐθαίρετο ξεχώρισμα φράσεων, πὺν θᾶταν μιὰ παρανόησις, μακριὰ ἀπ' τὴν παθητικὴν ἀπόλαυσιν στὸ ἄκουσμα λέξεων ὠραίων—σὲ μιὰν ἀληθινὴν ἐμβάθυνση. Ὅ,τι ζητάει ὁ φιλόσοφος πρέπει ν' ἀναπηδήσῃ ὅσον τὸ δυνατόν καθαρότερα καὶ μάλιστα ἔτσι, ὥστε, ἀκολουθώντας κανεῖς τὶς ἴδιες τὶς σκέψεις του, νὰ μαθαίνῃ περὶ τίνος πρόκειται. Χρειάζονται συγγράμματα γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸν ἀναγνώστη τοῦ Nietzsche στὴν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν.

Τὸ ἔργον.

Ἡ μορφή τοῦ ἔργου.— Πραγματεῖες, ἓνα πλῆθος ἀποσπασμάτων, ἐπιστολές καὶ ποιήματα—ἄλλα ἀπ' αὐτὰ σὲ ἀρτιωμένες λογοτεχνικὲς μορφές κα' ἄλλα ὡς ἓνα κολοσσιαῖο κατάλοιπο, πὺν ἔστιβα-

χῆθηκε μέσα σὲ δυὸ δεκαετίες—, αὐτὴ εἶναι ἡ μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν μᾶς εἶναι προσιτὴ τοῦ Nietzsche ἡ σκέψις.

Ἡ σκέψις του δὲν εἶναι οὔτε ἀφοριστικὴ, ὅπως ἡ σκέψις τῶν φημισμένων ἀφοριστικῶν ὁμιλητῶν, ποὺ στὴν χορεία τους ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche κάποτε, γιὰ λίγο πάντως, θέλησε ν' ἀνήκη, οὔτε ὅμως καὶ συστηματικὴ στὸ εἶδος τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ποὺ σχεδιάζονται καὶ ἐκτελοῦνται ὡς συστήματα.

Ἀπ' τοὺς ἀφοριστικούς τύπους τὸν ξεχωρίζει τὸ ὅτι ὑπάρχει ὡς ὅλον: ὡς μιὰ φιλοσοφικὴ ζωὴ, ποὺ ἐπικοινωνεῖ μαζί μας μὲ σκέψεις καὶ ποὺ εἶναι προικισμένη μὲ τὴν δραστήρια ἀφοσίωση σὲ μιὰν ἀποστολή· τὸν ξεχωρίζει λοιπὸν τὸ ὅτι οἱ σκέψεις του, σὰν παραγωγικὲς δυνάμεις, ἔχουν οἱ ἴδιες ζωὴ.

Ἀπ' τοὺς συστηματικούς τύπους τὸν ξεχωρίζει τὸ ὅτι δὲν κατῴρθωσε νὰ οἰκοδομήσῃ ἓνα λογικὸ σύνολο σκέψεων: τὰ συστηματικὰ σχέδια τῶν ἔργων του ἐμφανίζονται εἴτε σὰν μιὰ βᾶσις γιὰ τὴν κατάταξη τῶν σκέψεών του, μιὰ βᾶσις, ποὺ θᾶταν πάντα δυνατὸν νὰ εἶναι κι' ἀλλιότιχη, εἴτε σὰν ἓνα ἀποκρυστάλλωμα σκοπῶν, ποὺ εἶναι βαλμένοι γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν μιὰ μεμονωμένη ἐρευνητικὴ ἀρχὴ ἢ καὶ μιὰ βλέψη πρὸς κάποια ἐπίδραση ἐξωτερικὴ.

Ὁ Nietzsche δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη ν' ἀποκτήσῃ συνείδηση τῶν μεθόδων του καὶ τῆς ποικιλίας αὐτῶν τῶν μεθόδων ὡς τοῦ φορέως τῆς σκέψεώς του· τοῦ λείπει ἡ μεθοδικὴ συνείδησις. Ἔτσι δὲν κατορθώνει ν' ἀποκτήσῃ ἓνα κέντρον ἀπρυσταλλώσεως, ὅπως εἶναι ἐκεῖνα, γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα χαράζει τοὺς κύκλους του τὸ ὅλον σὰν μιὰ διανοητικὰ δουλεμμένη συνείδησις ζωῆς καὶ βουλήσεως.

Μὲ μιὰ παρομοίωση μποροῦμε νὰ δείξουμε πῶς μοιάζει τὸ ἔργον τοῦ Nietzsche: θᾶλεγε κανεὶς πῶς κάποιο στρῶμα λατομείου ἔχει ἀνατιναχθῆ. Οἱ λίθοι ἔχουν ἤδη λίγο ἢ πολὺ λαξευθῆ, ὑποδηλοῦν τὸ ὅλον, γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ὁποίου λαξευθῆκανε, φαίνεται μάλιστα σὰν ν' ἀπαρτίζουν κι' ὅλας τὸ ὅλον, κι' ὅμως ἡ οἰκοδομὴ δὲν ἔχει ἀκόμα στηθῆ. Τὸ ὅτι τὸ ἔργον βρίσκεται ἀκόμα χάμω σὰν ἄμορφος σωρός, αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει ἐκεῖνον, ποὺ ἔφθασε νὰ συλλάβῃ τὴν οἰκοδομικὴ δυνατότητα αὐτοῦ τοῦ ἄμορφου σωροῦ, νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου· στὰ μάτια του συναρμολογοῦνται σὲ κάποιο σύ-

νολο τὰ σκόρπια αὐτὰ κομμάτια. Δὲν συναρμολογοῦνται ὅμως μὲ τὸ ἴδιο νόημα: ἄλλα κομμάτια βρίσκονται μπροστά μας σὲ ἀναρίθμητες, ἐπαναλήψεις, πὺ δείχνουν μόνον ἐλάχιστες μεταξύ τους διαφορές, ἄλλα πάλι προβάλλουν σὰν μοναδικές πολύτιμες μορφές, πὺ φαίνονται προωρισμένες, νὰ χρησιμεύσουν κάπου γι' ἀκρογωνιαῖος λίθος ἢ γιὰ τόξον ἑνὸς θόλου.

Καὶ δὲν γίνονται ὅλα αὐτὰ νοητὰ παρὰ μόνον ὅταν ὀδηγηθῆ κανεὶς στὴν προσεκτικὴ παραβολή τους ἀπ' τὴν ἰδέα τοῦ οἰκοδομικοῦ ὅλου. Ἀλλὰ κι' αὐτὴ πάλι δὲν εἶναι κάτι τὸ ἑνιαῖο: φαίνεται πὺς διαφορὲς οἰκοδομικὲς δυνατότητες διασταυρῶνονται μεταξύ τους· συχνὰ ἀμφιβάλλει κανεὶς, ἂν ἓνα κομμάτι εἶναι στὴ μορφὴ του λαθεμμένο ἢ ἂν ὑπακούῃ σὲ μιὰν ἄλλη ἀρχιτεκτονικὴ ἀρχή.

Ὁ σκοπὸς εἶναι ν' ἀναζητήσῃ κανεὶς ἀνάμεσα ἀπ' τὰ σκόρπια κομμάτια τὴν «κεκρυμμένη» οἰκοδομή, ἔστω κι' ἂν δὲν πρόκειται νὰ ἀποκαλυφθῆ στὰ μάτια κανενός, κι' ὅταν ἀκόμα τελειωθῆ, σὰν μιὰ ἑνιαία καὶ μονοσήμαντὴ οἰκοδομή. Στὴν ἀναζήτηση αὐτὴ θὰ ἐπιτύχουμε μόνον, ἂν ποῦμε, πὺς εἴμαστε ἕμεῖς οἱ τεταγμένοι ν' ἀνεγείρουμε τὴν οἰκοδομή, πὺ γιὰ τὸν Nietzsche, ὅταν δοκίμασε νὰ τὴν στήσῃ, ἔμεινε σὲ σκόρπια συντρίμια. Δὲν πρέπει πρὸ παντὸς νὰ μᾶς παρασύρῃ ὁ ἀναρίθμητος σωρὸς τους, δὲν πρέπει νὰ μᾶς θιαμβώσῃ ἢ λάμπῃς τοῦ ἀσύλληπτου ὑλικοῦ μεμονωμένων κομματιῶν κι' ἀκολουθώντας τὴν ἰδιαίτερή μας κλίση καὶ τὴν σύμπτωση νὰ ξεχωρίσουμε ὅ,τι μᾶς ἀρέσει ἢ ὅ,τι εἶναι πιὸ πρόχειρο· πρέπει νὰ καταλάβουμε τὸν Nietzsche μέσῳ τοῦ ἴδιου τοῦ Nietzsche ὡς ὅλου καὶ μάλιστα ἔτσι ὥστε κάθε του λέξη νὰ παίρνουμε στὰ σοβαρά, χωρὶς ὅμως πάλι νὰ ἀφήνουμε ὠρισμένες λέξεις, ἀπομονώνοντάς τις, νὰ στενέψουνε τὸ βλέμμα μας. Πάντως θάταν παραβιασμὸς τοῦ Nietzsche, ἂν ζητούσαμε νὰ ὑποβάλουμε μέσα του ἓνα ὅλον ἀνάλογο μὲ μιὰν ἀναστήλωση ἀρχαιολογική. Ἡ κρυμμένη οἰκοδομή θ' ἀποκαλυφθῆ μόνον, ἂν κοντὰ στὴν πείρα τῶν συστηματικῶν δυνατοτήτων ἀποκτήσουμε καὶ τὴν πείρα τοῦ σωριάσματος. Μόνον ἔτσι θὰ νοιώσῃ κανεὶς τὴν μεγάλη ὄθηση, πὺ ἔδωσε ὁ Nietzsche ἔς ἡμᾶς τοὺς ἐπιγενομένους, μιὰν ὄθηση, πὺ μᾶς ἔδωσε ἀκριβῶς, μὴ δείχνοντάς μας καμμιά στέγη γιὰ νὰ προστατευθοῦμε, ἀλλὰ ξυπνώντας μέσα μας τὴν ἀνάγκη νὰ προρευ-

θοῦμὲ ἀπλῶς, δηλαδή νὰ λάβουμε μέρος στὴν ἀνάταση τοῦ ἀνθρώπινου, ποὺ αὐτὸς κατέστησε δυνατή. Κανένας δὲν θὰ ἰδῆ στὸν Nietzsche τὸ Μοναδικό, ποὺ συνιστᾷ τὴν ὑπαρξή του, ἂν δὲν τὸ ζήσει, ἂν δὲν τὸ «πράξῃ» ὁ ἴδιος.

Ἐπισκόπησις τῶν συγγραφῶν.— Μιὰ ἐξωτερικὴ ἐπισκόπησις μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν πρόθεση μᾶς χαρακτηριστικῆς κατατάξεως κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπο:

Ἡ κατηγορία τῶν νεανικῶν συγγραφῶν τοῦ Nietzsche δὲν θὰ ἦταν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀξία μεγάλης προσοχῆς, ἂν δὲν ἀνακαλύπταμε μέσα τους, μὲ μιὰν ἀνασκόπηση ἀναδρομικὴ, τὸν πυρῆνα ἐνὸς μεγάλου μέρους τῶν σκέψεων καὶ τάσεων, ποὺ φάνηκαν ἀργότερα. Τὰ «Φιλολογικά» (τρεῖς τόμοι) δίδουν μιὰν ἔντονη εἰκόνα τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας τοῦ Nietzsche μαζί μὲ διάφορες σκόρπιες ἀπόψεις, ποὺ ἀποτελοῦν ἤδη τὴν φιλοσοφία του. Πάντως τὸ καθ' αὐτὸ ἔργον τοῦ Nietzsche μπορεῖ νὰ διαιρεθῆ στὶς ἀκόλουθες κατηγορίες:

1. Οἱ πρώτῃμες συγγραφές: «Ἡ γέννησις τῆς τραγωδίας» καὶ οἱ «ἀσύγχρονες παρατηρήσεις» (1871—1876). Στὰ συγγράμματα αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν ἀπὸ τὰ καταλειπόμενα τὰ ἀποσπάσματα ἀπ' τὸ βιβλίον του γιὰ τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁμιλίαι τοῦ «Περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν μορφωτικῶν ἰδρυμάτων μας» καὶ οἱ σημειώσεις του γύρω ἀπ' τὰ «ἀσύγχρονα», ποὺ ἐσχεδιάζε νὰ γράψῃ καὶ ποὺ βγήκαν μὲ τὸν τίτλον: «Ἐμεῖς οἱ φιλόλογοι». Τὴν χαρακτηριστικὴ μορφή αὐτῶν τῶν συγγραφῶν συνιστᾷ τὸ ὅτι εἶναι πραγματεῖαι, ποὺ διαβάζονται μὲ συνοχή. Ἐκδηλώνουν ἀκόμα τὴν πίστη τοῦ Nietzsche πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ γερμανικὸ καὶ πρὸς τὸν γερμανικὸ πολιτισμὸ, ποὺ μέσα ἀπὸ τὰ συντρίμματα τῆς ἐποχῆς ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῆ καὶ ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἄλλως τε νὰ ξεπροβάλλῃ.

2. Τὰ ἔργα, ὅσα γραφῆκανε στὰ 1876—1882: «Ἀνθρώπινο, πολὺ ἀνθρώπινο», «Χαραυγὴ», «Χαρούμενη ἐπιστήμη» (Βιβλ. I—IV): τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι στὴ βασικὴ μορφή τους ἀφορισματικά. Ἐνας πλοῦτος, ποὺ θᾶλεγε κανεὶς πῶς ἀνήκει σὲ πολλὰ διαστάσεις, ἐκδηλώνεται ἔς αὐτὰς τὶς σύντομες παρατηρήσεις. Σὰν μιὰ ψυχρὴ, σχεδὸν παγωμένη, ἀπαλλαγμένη πτᾶ ἀπὸ καθετὶ, ἀπὸ κάθε ὥραία πλάνη, κριτικὴ ἐρευνα προβάλλουν ὅσα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν «Χαραυγὴ» καὶ προχωρώντας μὲ μιὰν ἀνάπτυξη ἀργή, καταλήγουν στὰ τελευταῖα τοῦ ἔργου.

3. Ἡ τελειωτικὴ φιλοσοφία τοῦ Nietzsche: α. «Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας» τὸ ἔργον αὐτὸ ἔχει μιὰ βασικὴ μορφή, ποὺ ἔγκειται στὸ ὅτι ὁ Ζαρατούστρας—μέσα στὸ πλαίσιο περιστάσεων καὶ πράξεων τῆς ποιητικῆς δημιουργημένης προσωπικότητός του—ἀπευθύνει ὁμιλίαι πρὸς τὸν λαόν, πρὸς τοὺς συντρόφους του, πρὸς τοὺς «ἀνωτέρους ἀνθρώπους», πρὸς τὰ ζῶα του καὶ πρὸς τὸν ἑαυτό του. Ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche θεωροῦσε τὸν Ζαρατούστρα ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔργον του, πρόκειται δὲ περὶ ἔργου, ποὺ δὲν

μπορεί να υπαχθῆ σὲ κανένα ἀπ' τοὺς παραδεδομένους γνωστούς τύπους· εἶναι καὶ ποίησις καὶ προφητεία καὶ φιλοσοφία, χωρὶς ὅμως νὰ συλλαμβάνεται σωστὰ σὲ καμμιά ἀπ' αὐτὲς τὶς μορφές.

β. Τὰ κατάλοιπα τῶν τόμων XI—XVI (1876—1888) περιλαμβάνουν τὸν χεῖμαρρο τῆς σκέψεως τοῦ Nietzsche ἀπὸ τὰ 1876 καὶ πέρα σὲ συντομώτερα ἀποσπάσματα. Στὸς τέσσαρες τελευταίους τῶν ἀνωτέρω τόμων (XIII—XVI) βρίσκει ὁ χεῖμαρρος αὐτὸς κάποια ἀποκρυστάλλωσις ὡς πρὸς τὶς πιὸ ἀργοπορημένες θεμελιώδεις σκέψεις τοῦ Nietzsche (Ἡ θέλησις πρὸς τὴν δύναμη, Μετατροπὴ τῶν ἀξιών, Decadence κλπ.), χωρὶς ὅμως νὰ λείπη κ' ἐδῶ ἡ τάσις πρὸς κάτι ἀκόμα πιὸ πέρα ἀπ' αὐτές. Ἡ βασικὴ μορφή αὐτῶν τῶν ἀποσπασμάτων εἶναι ἡ ἥρεμη διατύπωσις τῶν σκέψεων σὲ ὕψος κανονικὸ, σύντομα, μὲ τὴν τάσιν πρὸς τὴν πιὸ μεγάλη σαφήνεια καὶ χωρὶς ὠρισμένο λογοτεχνικὸ σκοπὸν. Τὸ πλῆθος τῶν ἐμπνεύσεων ὑπερχειλίζει τὴ σκέψιν, πού κ' αὐτὴ βέβαια δὲν λείπει· καὶ πού εἶναι μάλιστα συστηματικὰ διεισδυτικὴ, σταθερὴ καὶ συγκρατημένη. Ἐδῶ πάντως τὸ ἐξελιγμένο διανοητικὸ δούλεμα ἀναπληρώνεται ἀπ' τὴν θεαματικὴν πληρότητα καὶ ἀπ' τὴν ἐπέμβαση, πού μὲ ἀκρίβεια βρίσκει πάντα τὸν στόχον, πού ζητάει.

γ. Ἀπὸ τὰ 1886 ἕως τὰ 1887 συγγράφει καὶ δημοσιεύει ὁ Nietzsche τὰ ἐξῆς ἔργα: «Πέρα ἀπ' τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ κακόν»· στὸ ἔργον αὐτὸ προσαρτημένο εἶναι καὶ τὸ πέμπτον βιβλίον τῆς «χαρούμενης ἐπιστήμης»· ἐδῶ ξαναγυρίζει ὁ Nietzsche στὸν τύπον τῶν βιβλίων, πού εἶναι γραμμένα σὲ ἀφορισμούς, ξαναγυρίζει ὅμως μὲ μιὰ πιὸ δυνατὴν τάσιν πρὸς τὴν συναρτημένη ἀνάπτυξιν καὶ μ' ἓνα πάθος ἐπιθετικόν. Τὸ ἔργον τοῦ «Γενεαλογία τῆς ἠθικῆς» περιέχει πραγματεῖας καὶ τετελεσμένες ἐρευνες· ὡς προλόγους γραμμένους γιὰ τὰ προηγούμενα ἔργα τοῦ χαρακτηρίζει αὐτὲς τὶς πραγματεῖες ὁ Nietzsche μὲ τὴν μεγαλειώδη ἀναδρομικὴν ὡς πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό του παρατηρητικότητα, πού τὸν διέκρινε.

δ. Στὰ 1888 γεννιέται μιὰ τελευταία συναρτημένη ὡς πρὸς τὰ μέρη τῆς κατηγορίας συγγραφῶν μὲ τὴν τελειωτικὴν πιά αὐτοκατανόησιν. Τὰ ἔργα, πού ἀνήκουν ἔς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν, εἶναι τὰ ἐξῆς: «Τὸ περιστατικὸν Wagner», «Τὸ λυκόφως τῶν εἰδώλων», «Ὁ ἀντίχριστος», «Ecce Homo», «Nietzsche κατὰ Wagner»· αὐτὰ ὅλα εἶναι ἔργα, πού φθάνουν στὰ ἄκρα, ἔργα ἀφάνταστα ἐπιθετικά, γραμμένα ἔτσι πού δὲν μπορεῖ ν' ἀντισταθῆ κανεὶς στὴν ἐπίδρασίν του, βγαλμένα μέσ' ἀπ' τὴν ἀνάσα ἐνὸς ἐξωφρενικοῦ «tempo».

Γιὰ νὰ διευκολυνθῆ μὲ μιὰν ἀπλοποίηση ἢ κατανόησιν τῶν συγγραφῶν τοῦ Nietzsche, ρωτοῦν πολλοί, ποῖόν εἶναι τὸ κύριον ἔργον τοῦ ποιά εἶναι ἡ διαβάθμισις καὶ ἡ ἀξία τῶν συγγραμμάτων του. Ὁ ἓνας, θεωρεῖ τὴν «Γέννησις τῆς τραγωδίας» ὡς τὸ ὠραιότερον σύγγραμμα τοῦ Nietzsche, ἄλλος ρίχνει τὸ κύριον βάρος στοὺς λαμπεροὺς καὶ σαφεῖς, πολυμερεῖς καὶ καλοβαλμένους ἀφορισμούς, πού βρίσκονται στὴν σειρά τῶν βιβλίων τοῦ ἀπὸ τὸ «Ἀνθρώπινο, πολὺ ἀνθρώπινο» ἕως

τὴν «Χαρούμενη ἐπιστήμη», ὁ τρίτος βλέπει τὸν πυρῆνα καὶ τὴν κορυφὴ στὴν τελευταία φιλοσοφία τοῦ Nietzsche· κ' ἐδῶ ὅμως ἄλλος θεωρεῖ τὸν Ζαροτούστρα, ἄλλος πάλι τὴν θέληση πρὸς τὴν δύναμη, τὴν φιλοσοφία λοιπὸν ποὺ βγαίνει ἀπ' τὰ κατάλοιπά του, ὡς τὸ πλήρωμα· ὁ ἓνας προτιμᾷ ἐν γένει ὅσα ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche ἐδημοσίευσε, ἄλλος ὅμως ἀντιθέτως θεωρεῖ τὰ ἀπέραντα κατάλοιπα ὡς τὸ ἔδαφος, ἀπέναντι τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι τὰ δημοσιεύματα παρὰ μεμονωμένα ξεφυτρώματα, ποὺ μόνον τους δὲν εἶναι ἀρκετὰ νοητὰ· κατ' ἀναλογία δυσπιστεῖ ὁ ἓνας σὲ ὅσα σημειώματα ὁ Nietzsche δὲν ἐπεξεργάσθηκε κριτικά, σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ σημειώματα τῶν καταλοίπων, ποὺ εἶναι ἐξ ἴσου ἀτελῆ, ὅσο καὶ τὰ διάφορα σχέδια ἐπιστολῶν, ποὺ ἀντιφάσκουν ριζικὰ στὴν ὅλη στάση του πρὸς τὰ πλησίον του πρόσωπα· ὁ ἄλλος πάλι δυσπιστεῖ μᾶλλον στὶς στροφές ἐκεῖνες τῶν δημοσιευμένων ἔργων, ποὺ εἶναι ὑπερβολικὰ τονισμένες γιὰ ν' ἀσκήσουν ἐπίδραση κ' εἶναι συγγραφικὰ δουλεμμένες.

“Ὅλοι ἔχουν δίκην ὡς πρὸς ὅ,τι ἀμφισβητοῦν στὸν ἄλλον, κανένας ὅμως δὲν ἔχει ὡς πρὸς τὸν ἑαυτό του δίκην. Ἡ κάθε μιὰ βέβαια ἀπ' τὶς πάρα πάνω ἀξιολογικὲς ἐκτιμήσεις, ποὺ στενεύουν τὴν ὄψη, φαίνεται σ' αὐτὸν νὰ κἀνὴ τὸν Nietzsche πρὸ μονοσήμαντο· ὁ Nietzsche ὅμως δὲν εἶναι νοητὸς ὡς πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του παρὰ μόνον ἂν τὰ συνδυάσῃ κανεὶς ὅλα γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ συλληφθοῦν στὸ τέλος ἀληθινὰ μέσῳ τῆς δικῆς μας πρὸς σκέψεως οἱ φιλοσοφικὲς κινήσεις, ποὺ συνιστοῦν τὴν ὑπαρξή του, μέσα στὴν πολλαπλότητα αὐτῶν τῶν ἀντικατοπτρισμῶν.

Καμμιά ἀπ' τὶς μορφές τοῦ λόγου δὲν ἔχει γιὰ τὸν Nietzsche τὸν χαρακτήρα μιᾶς ἰδιαιτέρας προτιμήσεως. Ἡ οὐσία τῆς σκέψεώς του δὲν μπορεῖ νὰ ἀναχθῆ σὲ μιὰ γενικώτερη μορφή, πού, ἀνώτερη ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες, θὰ μπορούσε νὰ περιλάβῃ κι' αὐτές. Ἡ μορφή τῶν πραγματειῶν ἐκείνων, πού, ἔχοντας συλληφθῆ ὡς ὅλον, σημειώνουν μιὰν ἤρεμη ἀνάπτυξη, προχωροῦν μ' ἓνα ὀλοκάθαρο βᾶδισμα, ἐγκαταλείπεται στὰ τελευταία «ἀσύγχρονα», ξαναγυρίζει ὅμως πάλι στὴν γενεαλογία τῆς ἠθικῆς καὶ στὸν ἀντίχριστο. Ὁ ἀφορισμὸς κυριαρχεῖ στὰ συγγράμματα, ποὺ ἀνήκουν στὴν μεσαία περίοδο τοῦ Nietzsche, δὲν ἐγκαταλείπεται ὅμως ποτὲ τελείως καὶ ὑπάρχει κι' ὅλας κρυμμένος

πίσω ἀπ' αὐτὲς τὶς πρῶτες πραγματεῖες του. Ἡ ἀποσπασματικὴ σκέψις, πού μέσα ἀπὸ μιὰν ἀστείρευτη πηγὴ πλούτου ἀφήνει νὰ ξεπηδήσῃ πάντα καὶ κάτι νέο, ἡ σκέψις λοιπὸν αὐτῆ, πού εἶναι ὄρατὴ κυρίως στὰ κατάλοιπα, χρησιμεύει ὡς βᾶσις καὶ σὲ ὅλα ὅσα ἐδημοσίευσε ὁ Nietzsche. Ἡ πολεμικὴ μορφή κυριαρχεῖ στὰ δυὸ πρῶτα «ἀσύγχρονα», καθὼς καὶ στὰ τελευταῖα του συγγράμματα· στ' ἄλλα «ἀσύγχρονα», στὸ τρίτο καὶ τὸ τέταρτο, καθὼς καὶ στὸν Ζαρατούστρα ἐπικρατεῖ ἡ μορφή τῆς ἐπαγγελίας, ἡ μορφή πού συνδέεται μὲ τὴν κατ' ἀστρωσὴν ἑνὸς ἰδεώδους. Τὸ ἔργον τοῦ Nietzsche δὲν εἶναι πουθενὰ πραγματικᾶ συγκεντρωμένο: κύριον ἔργον δὲν ὑπάρχει. Ὅ,τι συνιστᾷ τὴν οὐσιαστικὴν του σκέψιν εἶναι ὄρατὸν καὶ σὲ ὅ,τι φαίνεται ἀπλῶς τυχαῖο καὶ περιττὸ στὰ γραφόμενά του.

Ἡ κατανόησις τοῦ ἔργου.

Περὶ τῶν τυπικῶν μεθόδων τῆς ἐρμηνείας τοῦ Nietzsche.— Οἱ ἐρμηνεῖες τοῦ Nietzsche, πού ἐμφανίζονται φιλολογικᾶ ὀλοκληρωμέναι, κάνουν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ἐξῆς θεμελιῶδες λάθος: προὔποθέτουν ὡς αὐτονόητη τὴν γνώσιν γιὰ τὶς ὑφιστάμενες δυνατότητες τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως, στίς ὁποῖες κατατάσσουν τὸν Nietzsche· ἔτσι τὸν ὑποτάσσουν κάπου στὸ σύνολόν του. Λάθος ἦταν πρὸ πάντων τὸ νὰ θαυμάζῃ κανεὶς στὸν Nietzsche τὸν ποιητὴ καὶ συγγραφέα, ἐφ' ὅσον ὁ θαυμασμὸς αὐτὸς συνοδευόταν μὲ τὴν ἀρνησὴν τοῦ Nietzsche ὡς φιλοσόφου· λάθος ἦταν ὅμως ἐπίσης τὸ νὰ παίρῃ κανεὶς τὸν Nietzsche γιὰ φιλόσοφο, ἔτσι ὅπως παίρνομε καὶ τοὺς παλαιότερους φιλοσόφους, καὶ νὰ τὸν μετράει μὲ τὸ δικόν του μέτρο. Ἡ ἀληθινὴ ἐρμηνεία εἶναι διεισδυτικὴ καὶ ὄχι ὑπαγωγικὴ· δὲν φθάνει σὲ μιὰν ὀριστικὴν γνώσιν, ἀλλὰ προχωρεῖ πέρα ἀπ' ὅ,τι κάθε τόσο συλλαμβάνει, γινώσκοντας, ρωτώντας καὶ ἀπαντώντας. Ἔστι ἐγκαινιάζει μιὰ διαδικασίαν ἀφομοιώσεως, πιστοποιώντας τὶς προὔποθέσεις καὶ τὰ ὅρια τῆς διαδικασίας αὐτῆς. Ἐνῶ ἐκείνη ἡ σφραγερὴ ἐρμηνεία παρατηρεῖ, σπρώχνοντας πάντα σὲ ἀπόστασιν ὅ,τι βλέπει, ἀφήνοντας νὰ στέκεται μπροστὰ τῆς τὸ ἐρμηνευμένο ἀντικείμενον σὰν κάτι τὸ ξένο καὶ προκαλώντας τὴν ψεύτικὴν ἠδονὴν τῆς γενικῆς ἐπισκοπήσεως, ἡ ἀληθινὴ ἐρ-

μηνεία εἶναι τὸ μέσον, πὺ μᾶς δίνει τὴν δυνατότητα νὰ νοιώσουμε αὐτό, πὺ ἐρμηνεύουμε, σὰν ν' ἀφορᾷ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας. Ἀπὸ τὶς ἐρμηνεῖες, πὺ ὀδηγοῦν σὲ πλάνες, οἱ πὺ συνηθισμένες, θεμιτὲς βέβαια στὴν αὐτοπεριοριστικὴ τους τάση, ἐσφαλμένες ὅμως, ἐφ' ὅσον ἀνάγουν σὲ κάτι ἀπόλυτο ὅ,τι μονομερῶς συλλαμβάνουν, εἶναι οἱ ἀκόλουθες :

1) Μερικὲς μεμονωμένες διδασκαλίες τοῦ Nietzsche ἀπομονώνονται, συστηματοποιοῦνται καὶ θεωροῦνται ὡς τὸ κυριώτερο ἐπίτευγμά του. Ἔτσι π. γ. θεωροῦν μερικοὶ ὡς τὴν συνδετικὴ θεμελιώδη ἰδέα τοῦ συστήματος τὴν θέληση πρὸς τὴν δύναμη, ἀποκλείοντας τὶς μυστικιστικὲς ἀνατάσεις τοῦ Nietzsche καὶ τὴν θεωρία του γιὰ τὴν αἰώνια ἐπιστροφή. Ἄλλοι πάλι βλέπουν τὴν θεμελιώδη ἀλήθεια στὸν τρόπο, μὲ τὸν ὅποιον νοιώθει καὶ συλλαμβάνει ὁ Nietzsche τὴ ζωὴ καὶ στὴν ἀποκάλυψη τῶν ζωοκτόνων ἐπιδράσεων τῆς μετεμφισμένης θελήσεως πρὸς τὴν ἄσκηση βίας καὶ δυνάμεως (κι' ἀποροῦν βλέποντας, ὅτι ὁ Nietzsche θεωρεῖ αὐτὴν τὴν θέληση σὰν κάτι πὺ συμπύπτει μὲ τὴ ζωὴ, πρᾶγμα, πὺ ἀναιρεῖ τὴν ἴδια του τὴ σύλληψη). Ἄλλοι τέλος βλέπουν τὴν κεντρικὴν ἀλήθεια στὴν καθολικὴ ψυχολογία τοῦ Nietzsche πὺ ὅλα τὰ ξεγυμνώνει, χωρὶς νὰ δέχονται τὴν ὑπαρξὴ θετικῶν στοιχείων στὴν διδασκαλία του. Σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς δρόμους ἀπαντᾷ κανεὶς καὶ κάτι, πὺ σχετίζεται μὲ τὴν διανόηση τοῦ Nietzsche, δὲν βρίσκει ὅμως τὴν ἴδια του τὴν διανόησὶ στὸ σύνολό της.

2) Τὴν προσωπικότητα τοῦ Nietzsche μεταβάλλουν πολλοὶ σὲ εἰκόνα (σὲ μορφή) κ' ἔτσι, ἀνάγοντάς την ἔς ἓνα αἰσθητικὰ θεαματικὸ καὶ συνεχόμενο σύνολο ἑνὸς συντελεσμένου πιά πεπρωμένου, δὲν αἰσθάνονται νὰ τοὺς ἐπιβάλλη καμμιάν ὑποχρέωση. Ὁ ἓνας συλλαμβάνει τὴν προσωπικὴν ὑποκειμενικότητα μὲ τὰ θέληστρά της, τὴ μοῖρα μιᾶς μεγαλοφυοῦς ψυχῆς στὴ μόνωσή της. Ὁ ἄλλος πάλι βλέπει στὸ πρόσωπο τοῦ Nietzsche μιὰν ἀντικειμενικὴ μοῖρα· βλέπει τὸ πῶς καταντᾷ ὁ ἀληθινὸς ἄνθρωπος, ὅταν ζῆ στὰ ὅρια δυὸ ἐποχῶν, ὅταν δηλαδὴ ζῆ τὴ στιγμὴ πὺ ὅ,τι ὑπάρχει εἶναι πιά ἀδειανὸ κι' ὅ,τι πρόκειται νὰρθῆ δὲν ἔχει γίνεῖ ἀκόμα πραγματικόν· ἔτσι βλέπει κανεὶς στὸν Nietzsche τὴν κρίση τῆς Εὐρώπης, πὺ στὸ

πρόσωπό του έπηρε μιάν ανθρώπινη μορφή, μιὰ μορφή, πού πρέπει λόγω τῶν περιστάσεων νὰ σπάση, ἐνῶ συγχρόνως ἡ μορφή αὐτὴ μὲ μάτι δλοκάθαρο μᾶς λέει, τί συμβαίνει καὶ τί μπορεῖ νὰ ρθῆ. Ὁ πρῶτος τὸ παρακάνει, βλέποντας στὸν Nietzsche ἕνα ψυχολογικὸ περίεργο, ὁ δεύτερος παίξει τὸν παντογνώστη σᾶν νᾶτανε ὁ Θεός, πού παρατηρεῖ τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος κι' ἀνακαλύπτει τὸ μέρος, πού στέκεται ὁ Nietzsche. Κ' οἱ δύο τους, νομίζοντας ὅτι μὲ τὴν ἐρμηνεία τους συλλαμβάνουν τὸν ἴδιο τὸν Nietzsche, χάνουν, πίσω ἀπὸ τὸ τεῖχος ἑνὸς ψεύτικου μεγαλείου, τὴν πιθανότητα νὰ νοιώσουν τὸν Nietzsche σᾶν κᾶτι πού ἀφορᾶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους· κ' ἔτσι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστοῦν τὴν ᾠθησή του.

3) Ἡ καθολικὴ πραγματικότης τοῦ Nietzsche διαφωτίζεται μὲ σύμβολα μυθικά, πού τοῦ προσδίδουν σημασία αἰώνια καὶ τὸ βίβλος τοῦ ἱστορικοῦ βυθοῦ. Κᾶτι τὸ διαπεραστικὸ καὶ ἀξέχαστο ὑπάρχει π. χ., ὅσον ἀφορᾶ τὴν βαθύτατη διαλεκτικὴ ἀρνητικότης τοῦ Nietzsche, στὸ σύμβολο τοῦ Ἰούδα, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε πλάνη τόλμη του στὸν ἱππότη, πού τρέχει ἀνάμεσα στὸ θάνατο καὶ στὸν διάβολο (πρβλ. Bertram). Ἀπ' τὴ στιγμή ὅμως, πού τὰ σύμβολα αὐτὰ θέλουν νὰ γίνουν κᾶτι περισσότερο ἀπὸ ἕνα παιχνίδι, χάνουν τὴν τιμιότητά τους: ἀπλοποιοῦν, αἴρουν τὴν κίνηση, μεταβάλλουν τὸν Nietzsche σὰ μιὰ σκληρὴ κι' ἀκίνητη ὑπαρξη καὶ τὸν ὑποτάσσουν σὲ μιάν ἀναγκαιότητα, πού περιλαμβάνει τὰ πάντα, ἀντὶ νὰ τὸν παρακολουθήσουν στὴ δική του τὴν πραγματικότης. Ἀξίζει νὰ ἰδῆ κανεῖς, πῶς χρησιμοποιεῖ ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche τέτοια σύμβολα ὡς μέσα διαφωτιστικὰ, πάντως ὅμως ὄχι ὡς τὰ μόνα μέσα.

4) Σκέψεις καὶ στάσεις τοῦ Nietzsche ἐρμηνεύονται ἀπὸ πολλοὺς ψυχολογικά. Ἀπὸ τὸ πῶς ἔφθασε σὲ μιάν ὀρισμένη σκέψη ἢ στάση ἐξαρτοῦν τὴν ἀξία καὶ ἀλήθεια της. Ἡ μέθοδος αὐτὴ φαίνεται σᾶν νὰ ἔχη ὑποδειχθῆ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Nietzsche, πού τονίζει πράγματι τὴν ἐνότητα ζωῆς καὶ γνώσεως καὶ θεωρεῖ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα ὡς πράξεις προσωπικῆς τοῦ δημιουργοῦ των. Κι' ὅμως ὁ Nietzsche μᾶς λέει, μιλώντας γιὰ τοὺς κριτικούς του: «Τὸ μόνο πού τοὺς ἐνδιαφέρει φαίνεται νὰ εἶναι ὄχι τὸ τί ἔχει εἰπωθῆ, ἀλλὰ τὸ ὅτι ἔχει εἰπωθῆ ἀπὸ μὲνα καὶ ἐφ' ὅσον ἐγὼ ἔφθασα νὰ τὸ εἰπῶ... Μὲ

κρίνουν γιὰ νὰ μὴν ἔχουν καμμιά σχέση μετὰ τὸ ἔργον μου: ἐξηγοῦν τὴ γένεσίν του,—κ' ἔτσι αὐτὸ εἶναι ἄρκετὸ γιὰ νὰ τὸ ἀπορρίψουν» (14,360). Λέγοντας αὐτά, δὲν ἀντιφάσκει ὁ Nietzsche μετὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ θέλει ἀπλούστατα γὰ μὴ συγχέεται ἡ ματιά, ποὺ πάει στὴν οὐσία ἐκείνου, ποὺ σκεπτόμαστε, μιὰ ματιά, ποὺ εἶναι ὑποστασιακὰ διαφωτιστικὴ κ' εἶναι γεμάτη ἀγάπη, πρὸς τὴν ψυχολογικὴ νόηση, ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ αὐθαίρετες ἀρέσκειες καὶ ποὺ δὲν ἔχει μάτια γιὰ νὰ ἰδῇ τὸ ὄν. Ἡ ψυχολογία δὲν εἶναι «ὡς τοιαύτη» καὶ ὑποστασιακὴ διαφώτισις. Μετὰ τὴν ἀπλὴ ψυχολογία συλλαμβάνει κανεὶς π. χ. τὴ σκέψη τοῦ Nietzsche, χωρὶς νὰ φθάνη στὴν οὐσιαστικὴν ὑπόστασίν του, ἐξηγώντας τὴν μέσῳ τῆς πικρίας τοῦ ἀρρωστημένου καθηγητοῦ (πρόκειται γιὰ τὸν τρυφερὸ νευρασθενῆ, ποὺ ἐκθειάζει τὸ κτῆνος) ἢ μέσῳ τοῦ ἀγῶνος του γιὰ ν' ἀποκτήσῃ δύναμη καὶ ἰσχὺ (ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀγῶνα λένε πὼς καθορίσθηκε ἡ θέσις του ἐναντίον τῶν Γερμανῶν, ἐναντίον τοῦ Bismarck, ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἐπιδράσῃ, προκαλώντας ἐξωτερικὰ συγκινήσεις, καθὼς καὶ ἡ ἠχηρὴ πολεμικὴ του). Ἡ μέθοδος αὐτὴ εἶναι μᾶλλον ὑποτιμητικὴ παρὰ κατανοητικὴ: ὅ,τι συλλαμβάνει εἶναι πάντως ἐλάχιστα οὐσιῶδες, ἢ ὀδηγεῖ δηλαδὴ σὲ ψέμμα καὶ εἶναι συνεπῶς ἄκυρη ἢ, ἂν κατορθώνη νὰ μᾶς δώσῃ κάτι ἀπὸ τὸν Nietzsche, δὲν ἔχει πάντως τὴν δύναμη νὰ διαφωτίσῃ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς ὑπάρξεώς του.

Μήπως ὅμως εἶναι δυνατὴ μιὰ ἐρμηνεία τοῦ Nietzsche ὡς μέσον ἀφομοιώσεως, μιὰ ἐρμηνεία, ποὺ νὰ χρησιμοποιῇ τὸν δρόμο αὐτὸν ἀρνητικὰ γιὰ ν' ἀνακαλύψῃ ἀκριβῶς τὸν ἀληθινὸ Nietzsche; Μιὰ τέτοια ἐρμηνεία θὰ διατηροῦσε ἐλεύθερο τὸ βλέμμα τῆς ἀπέναντι τοῦ συστήματος μιᾶς διδασκαλίας, ἀπέναντι τῆς μορφῆς μιᾶς προσωπικότητος, ἀπέναντι μιᾶς μυθικῆς συμβολικῆς καὶ μιᾶς ψυχολογικὰ προσδιορισμένης διαφωτίσεως, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ρυθίῃ σὲ ἐπαφὴ μετὰ τὴν κίνηση τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας, νὰ λάβῃ μέρος ἔς αὐτὴν καὶ νὰ γίνῃ ἡ ἴδια κάτι τὸ πραγματικόν. Ἄντὶ νὰ ἀσχολῆται κανεὶς μόνον μετὰ ὅ,τι ὁ Nietzsche διανοητικὰ, συγγραφικὰ καὶ βιογραφικὰ παρουσιάζει, ἀντὶ νὰ ζητάει νὰ τὸν γνωρίσῃ σὰν κάποιον ἄλλον, θὰ μπορούσε ἔτσι νὰ μπῆ στὴν κίνηση τοῦ ἀληθινοῦ Nietzsche.

Τὸ νὰ βρῇ κανεὶς τὸ μέσον γι' αὐτὴν τὴν γνήσια ἀφομοίωση, αὐτὸ εἶναι τὸ ἀληθινὰ δύσκολο. Ὁ Nietzsche, ἂν τὸν πάροουμε ἔτσι, βραίσκε-

ται στὸν πυθμένα ἐκεῖνον, πού μέσ' στὸ βάθος του κάθε ἀρχὴ καὶ κάθε ὄριο γίνεται λαλιά· σκέψεις καὶ εἰκόνα, τὸ διαλεκτικὸ σύστημα καὶ ἡ ποίησις, ὅλα γίνονται ἐδῶ ἐξ ἴσου ἔκφρασις· ὁ Nietzsche εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πού ἐπειδὴ ἀκριβῶς τολμᾷ καὶ ρίχνεται μέσα σὲ ὅλα, μπορεῖ ἀληθινὰ καὶ οὐσιαστικὰ νὰ μεταδώσῃ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖον συνέλαβε κ' ἔνοιωσε τὸν ἑαυτὸν του.

Πῶς πρέπει νὰ διαβάσουμε τὸν Nietzsche.— Ὅσο γιὰ τοὺς πρὸ πολλοὺς φιλοσόφους, ὑπάρχει πάντα ὁ κίνδυνος, ἀντὶ νὰ διαβάζωνται τὰ ἴδια τους τὰ ἔργα, νὰ διαβάζονται βιβλία, πού γραφήκανε γι' αὐτούς· ὅσο γιὰ τὸν Nietzsche, ἐδῶ ὑπάρχει ἀντιθέτως ὁ κίνδυνος, ἐπειδὴ φαίνεται σὰν νὰ εἶναι εὐκόλα προσιτός, νὰ διαβάζεται ὁ ἴδιος ἄσχημα.

Ἄν δώσουμε τὴν συμβουλὴ ν' ἀνοίγῃ κανεὶς τὰ βιβλία τοῦ Nietzsche ὅπου κι' ὅπου, νὰ τὸν παίρῃ γι' ἀφορμὴ σκέψεων, νὰ συλλαμβάνῃ ὅ,τι τοῦ κάνει κέφι, θὰ πέφταμε ὅλως διόλου ἔξω στὴν ἐκλογὴ τοῦ δρόμου, πού ὁδηγεῖ στὸν Nietzsche. «Οἱ χειρότεροι ἀναγνώστες εἶναι ἐκεῖνοι, πού κάνουν σὰν νὰ ἦσαν στρατιῶτες στὴ στιγμὴ τῆς λεηλασίας: ἀρπάζουν ὅ,τι μπορεῖ νὰ τοὺς χρειασθῇ, βρωμίζουν καὶ ἀνακατεύουν τὸ ὑπόλοιπο καὶ βεβηλώνουν τὸ ὅλον» (3,75). «Μισῶ τοὺς ἀργόσχολους, πού καταγίνονται στὸ διάβασμα» (6,56).

Σὲ πλάνη ἐπίσης θ' ἄπερφετε ὅποιος θὰ ἐνόμιζε ἀντιθέτως, ὅτι πρέπει νὰ διαβάσῃ «ἐν σπουδῇ» ὅσο μπορεῖ περισσότερα, ὅλα, γιὰ νὰ κατακτήσῃ τὸ ὅλον. Ὁ Nietzsche εἶναι «ἓνας διδάσκαλος τοῦ ἀργοῦ βίου. Τώρα μ' ἔχει καταλάβει ἡ ὄρεξις... νὰ μὴ γράφω πιά τίποτε πού δὲν εἶναι ἱκανὸ νὰ ὁδηγήσῃ σὲ ἀπελπισία τοὺς διάφορους ἐκεῖνους τύπους τῶν ἀνθρώπων, πού εἶναι «βιαστικοί»—». Ὁ Nietzsche ἐκθειάζει τὴν φιλολογικὴ ἐπιστήμη: «σὲ μαθαίνει νὰ διαβάζῃς σωστά, δηλαδή σιγά, βαθειά, μὲ σεβασμὸ καὶ προσοχή, μὲ ἐπιφυλίξεις, μὲ θύρες πού μένουν ἀνοιχτές, μὲ τρυφερὰ δάχτυλα καὶ μίτια» (4,9-10).

Πάντως δὲν πρέπει ν' ἀρκεσθῇ ὁ ἀναγνώστης, ἀσκώντας τὸν ἑαυτὸ του ἔς αὐτὴν τὴν «ἀνάλογη μὲ τοῦ χρυσοχόου τὴν τέχνη κατοχὴ τῆς λέξεως»· πρέπει μέσῳ τῆς λέξεως, τῆς φράσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ νὰ φθάσῃ στὸ ἀρχικὸ καθεστῶς τῶν σκέψεων γιὰ νὰ δεχθῇ τὴν ἀληθινὴ τους ὄψη. Κάποτε ἔγραψε ὁ Nietzsche πρὸς τὸν Gast

Βενετία: «Όταν φθάση τὸ ἀντίτυπο τῆς «Χαραυγῆς» στὰ χέρια Σας, καταδεχθῆτε νὰ μοῦ κάνετε τὴν ἐξῆς τιμὴ: πάρτε το μαζί σας καὶ πηγαίνετε γιὰ μιὰ μέρα στὸ Λίντο, διαβάστε το ὡς σύνολο καὶ προσπαθήστε νὰ βγάλετε ἀπὸ μέσα του ἓνα σύνολο καὶ γιὰ Σᾶς—δηλαδή μιὰ κατάσταση πάθους» (πρὸς τὸν Gast, 23, 6, 81).

Ἄν συνδυάση κανεὶς ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ Nietzsche ποὺ ἢ καθεμιὰ, ἢ καὶ φαίνεται σὰν ν' ἀντιφάσκη στὴν ἄλλη, εἶναι ἀληθινή, τότε ἀκριβῶς θὰ καταλάβῃ πόση δυσκολία συνδέεται μὲ τὸ διάβασμα τοῦ Nietzsche. Ὁ Nietzsche δὲν θέλει ν' ἀνοίγουμε ἀπλῶς, ὅπου καὶ ὅπως τύχει, τὰ βιβλία του· θέλει νὰ τὸν μελετήσουμε. Αὐτὴ ἡ μελέτη ὅμως παίρνει νόημα καὶ γίνεται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νοητὴ μόνον καὶ μόνον ἂν ἔρθουμε κάποτε ἔς ἐπαφὴ καὶ μὲ τὴν ἀρχὴ ἐκείνη ἢ «κατάστασις πάθους», ποὺ ἀπαιτεῖ ὁ Nietzsche, δὲν εἶναι σκοπός, ἀλλὰ πηγὴ μ' αὐτὴν ἀρχίζει ἡ ἐργασία, ποὺ πρέπει νὰ καταβάλλῃ ὁ ἀναγνώστης. Γιὰ μιὰ τέτοια ἐργασία μποροῦν νὰ ὑποδειχθοῦν μερικὰ μέσα.

Θεμελιώδεις ἀρχές τῆς ἐρμηνείας.— Ἀπὸ τὴ στιγμὴ, ποὺ ἡ σκέψις ἐνὸς συγγραφέως ἀποκτᾶ γιὰ μᾶς ἓνα βᾶρος ἀπεριόριστο, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ξεχωρίζουμε μὲ τὴ δική μας κρίση καὶ νὰ παρατᾶμε ὅλα τ' ἄλλα· πρέπει κάθε λέξις νὰ παίρνεται στὰ σοβαρά. Καὶ ὅμως αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ὅλες οἱ ἐξωτερικεύσεις τοῦ συγγραφέως ἔχουν τὴν ἴδια ἀξία. Οἱ ἐξωτερικεύσεις βρίσκονται μεταξὺ τους σὲ μιὰ σχέση ἱεραρχική, μιὰ σχέση ὅμως, ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀνακαλυφθῇ ἂν χρησιμοποιήσουμε ἓνα μέτρο, ποὺ πήραμε ἑμεῖς ἐκ τῶν προτέρων μαζί μας, μὰ ποὺ προκύπτει μόνον ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς σκέψεως τοῦ συγγραφέως.

Ἡ ἐρμηνεία γίνεται μὲ τὴν συσχέτιση θεμελιωδῶν φράσεων. Ἔτσι σχηματίζεται ἓνας πυρήνας, ποὺ μᾶς δίνει ἓναν καθολικὸ προσανατολισμὸ καὶ ποὺ μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἐρμηνείας ἐπικυρώνεται ἢ ἀλλάζει, μὰ ποὺ σὲ κάθε στιγμὴ ὁδηγεῖ τὸ διάβασμα σὲ μιὰν ὀριστικὴ καὶ οὐσιαστικὴ κατανόηση μέσῳ τῶν προβλημάτων, ποὺ παρακολουθοῦν τὸν ἀναγνώστη. Αὐτὸ ἰσχύει στὴν περίπτωση τοῦ Nietzsche περισσότερο παρ' ὅ,τι ἰσχύει σὲ κάθε ἄλλο φιλόσοφο, πρῶτον λόγῳ τῆς κομματιασμένης μορφῆς τοῦ ἔργου του, δεύτερον δὲ καὶ πρὸ πάντων